

Александр Пушкинъ

Алихан Ер Туган

Багъыр атлы

Эки таурух бла бир поэма

Орусчадан къарачай тилге
Джаубаланы Хусей бла Байрамкъулланы Алибек
кёчюргендиле

Ставрополь китаб бссманы
Къарачай.Черкес бёлюмю
Черкесск 1991

Кар: 4744А

84 (2 = Pyc) / 4-5

84 PI-5
П 91

А. Н. Капнинов

Китабны суратларын *Капнинов А. Н.*
салгъанды.

Китапны суратларын
салгъанды.

П 91

А. С. Пушкин. Медный всадник. Ставропольское книжное
издательство (Карачаево-Черкесское отделение), 1991—60 с.

ISBN 5—7644—0579—3

В сборник вошли три произведения великого русского поэта: «Медный всадник», «Сказка о мертвой царевне и семи богатырях», «Сказка о царе Салтане, о сыне его славном и могучем богатыре князе Гвидоне Салтановиче и прекрасной царевне лебеди».

Переводы осуществлены поэтом **Х. Джаубаевым** и **А. Байрамкуловым**.

84 PI-5

П 4802280200—90
М 159(03)—91 71—91

ISBN 5—7644—0579—3

Ставрополь китаб басманы
Къарачай-Черкес бѣлкомю, 1991

Салтан патчахны,
аны махтаулу тулпар
джашы Салтан улу Гвидон
бийни эмда сейирлик
бийче къызны-дууадакъны
юсюнден таурух

Терезени тьюбюнде
Джюн ийире ингирде,
Лахор эте, эте кеч,
Олтурады юч эгеч.
«Патчах бийче болсам мен,
Юлюш этиб тепсимден,
Сыйлар эдим дунияны», —
Дейди бири аланы.
«Мен болсам а бийчеси, —
Дейди аны гитчеси, —
Сау дуниягъа, къулачлаб,
Согъар эдим къумачла».
«Мен а, — дейди ючюнчю, —
Берилрча суююмчю,
Улан табыб патчахха,
Бёлер эдим къууанчха».

Къыз айтханлай акъылын,
Эшик ачыб акъырын,
Джылыу тёге кёзлери,
Патчах кирди ичгери.
Кёре келиб джерлерин,
Эгечлени сёзлерин
Эштиб, бираз туракълаб,
Айтханларын къулакълаб,
Ючюнчюню иннетин
Джаратханды ол бютюн.
Алай кириб, тутду къол:
«О ариу къыз, бийчем бол,
Кёрюнюрча кёбден баш,
Табчы манга тулпар джаш...
Сиз а, сыйлы эгечле,
Къалмагъыз да чырт кечге,

Разы болуб оюма,
Атланыгъыз тоюма,
Биринг — тепси къураргъа,
Биринг — къумач согъаргъа».

Алай айтыб алагъа,
Патчах кетди къалагъа.
Ингирде уа той болду —
Айтхан сёзю терк толду.
Салтан джылы ышара,
Джаш бийче да къызара,
Сый бердиле къонакъла,
Экисин да ийнакълаб.
Сора адет этдиле —
Тынчайыргъа элтдиле.
Шапа бла къумашчы,
Бирден болуб бек къаршчы,
Налат бере кечеге,
Зарландыла бийчеге.
Ол а, болуб зауаллы,
Чыртда созмай заманны,
Нюзюрюне байланды —
Джаш табаргъа алланды.

Душман башлаб къазауат,
Салтан патчах олсагъат,
Джараргъа деб халкъына,
Минди дюлдюр атына.
Сора, турмай кечиге,
Борч да салды бийчеге:
«Манга бёлуб эсинги,
Аяб джюрю кесинги»...
Ол сермеше узакъда,
Болджал джетиб, бир чакъда
Тууду анга уллучукъ —
Бир добарчыкъ, уллучукъ.
Бийче, джакълай баласын,
Къууандыр деб атасын,
Бир атлыны чакъырды —
Нисьмо джазыб ашырды.
Шапа бла къумашчы,
Ачыуланым бек ачы,
Бабариха амманы
Хыйласына ийнаныб,

Болушчула джыйдыла,
Ол атлыны тыйдыла.
Бир башхагъа баздыла,
Быллай сёзле джаздыла:
«Баланг не джаш, не кыыз тюл,
Баланг чычхан, макъа тюл —
Тууду санга дугъужур,
Джаныуарча, бир къуджур».

Ол къуугъунчу джетгенлей,
Аллай хапар элтгенлей,
Патчах тебди-джашнады,
Асаргъа да башлады,
Ёзге усун тохтатды,
Былай джазыб узатды:
«Буюрама мен сизге —
Менсиз джукъ да этмезге».

Атлы, атха базаына,
Къайтыб келди ызына,
Шапа бла къумашчы,
Бабариха хыйлачы,
Эрлай аны эсиртиб,
Къагъытны да джокъ этиб,
Фасыкъ иннет алдыла —
Башха письмо салдыла.
Ол да, сезмей бир джукъну,
Элтди быллай буйрукъну:
«Борчлу этеме хар бийни:
Бийчем бла сабийни
Джашауларын къармаргъа —
Элтиб, суугъа быргъаргъа».
Неди амал: бийлери,
Сюрте мылы кёзлерин,
Джаш бийчеге бардыла,
Аны арагъа алдыла.
Окъуб ма ол буйрукъну,
Болдурдула боллукъну:
Табыб уллу бёчкени,
Джашчыкъ бла бийчени
Аны ичине атдыла,
Башын къаты джабдыла.
Кёк тенгизге элтдиле,
Ары атыб кетдиле.

Джулдуз нюрюн ойната,
Тенгиз толкьун кьайната,
Булут джокълай кечени,
Джел сюреди бёчкени.
Ой, аны уа ичинде
Бек аманны кеминде
Патчах бийче, бюгюлюб,
Термиледи, тюнгюлюб.
Сагъат сайын керилиб,
Джаш ёседи юрюлюб.
Сора, ёсюб, сёз айтды,
Сууну-джелни сагъайтды:
«Эй, азатлы толкьунум,
Эй, кьанатлы толкьунум,
Кючюнг бютеу бошланыб,
Джагъалада ташланы
Сен билейсе сюрмелеб,
Кёлтюресе кемеле —
Джутмай бизни ичинге,
Бир ат джерни юсюне!»
Эсге алыб эштгенин,
Толкьун уллу бёчкени
Джер юсюне чыгъарды,
Кюмюшлениб ышарды.
Бийче бираз кьууанды,
Эки кёзю сууланды:
Себеб болмай аллахдан,
Ким чыгъалыр тузакъдан?
Ол кёзюуде джашчыгъы,
Ёрге туруб, башчыгъын
Тиреди да бир затха.
Кирди ашхы муратха:
«Былайчыгъын чачалсакъ,
Терезечик ачалсакъ», —
Деб, сындырыб кьанганы,
Алыб чыкьды ананы.

Къарасала — уллу тюз,
Тёгереги — кенг тенгиз.
Ол тюзде уа бир тебе,
Джашил эмен нюр себе.
«Ингиргиде бизге аш
Керек эди», — деди джаш.

Бутакъ алыб эменден,
Юреннгенча чемерден,
Бюгюб, кебге терк джыя,
Хазырлады бир джая.
Унутмады бир джугъун:
Дин къачыны баучугъу
Шынтагыгъа джарады,
Садакъчыкъ да къурады.
Сора кетди ол уугъа,
Атыб бир зат уругъа.

Тенгиз, къайнаб, къутуруб,
Суу джагъаны джуудуруб,
Шууулдайлы ачыгъу —
Джаш сезеди джарсыуну:
Бир дуадакъ ынгычхаб,
Джаралыча сынчыкълаб,
Башлагъанды ачыргъа —
Баш джанында къартчыгъа
Айланады къызыныб,
Тырнакълагъа базыныб,
Езге садакъ атылды,
Тюз бойнуна къатылды:
Суугъа тюшдю къартчыгъа,
Солуялмай, тунчугъа —
Къаушалгъанын ангылай,
Сыйыт этди адамлай.
Эсин джыйды дуадакъ,
Бурнун этиб мнз-бычакъ,
Къартчыгъаны тынкъайтды,
Уруб суугъа ташайтды.
Сора джашха илешди,
Адам тилде сѣлешди:
«О, джанымы къутхаргъан,
Азатлыкъгъа чыгъаргъан,
Ашсыз къалдынг юч кюннге,
Садакъ батды тереннге.
Сен къыйналма ол затха,
Кириб къалмам мен борчха.
Дуадакъны джакълай сен,
Къызыны алдынг ёлюмден.
Къартчыгъаны ура сен,
Бошадынг бир джинлиден.

Сени ёмюрде унутмам —
Игиликни сууутмам.
Сагъыш этмей чырт джукъгъа,
Къайтыб бар да, бир джукъла».

Учуб кетди дууадакъ,
Джаш къарады анга сакъ.
Аш табыудан джуууб къол,
Анасына къайтды ол.
Джукъладыла биргелей...
Танг белгисин бергенлей,
Джаш, сезгенча уяныб,
Кёрдю сейир дунияны:
Тюз аллында — бир сахар
Айтылырча джюз хапар.
Ма къаланы ташлары,
Клисаланы башлары
Джылтырайла агъарыб,
Кюн тюбюнде дуу джарыб.
Джаш анасын уятды,
Тамашагъа къаратды.
«Дуадагъым безирге,
Бизни сынаб кёрюрге
Сюе болур», — деб кюлдю,
Огъурады, суююндю.
Экиси да биргелей,
Шам сахаргъа киргенлей,
Джарыкъ джырла эштиле,
Уллу къууанч этиле,
Джыйылдыла адамла —
Къартла, къызла, уланла...
Сый бердиле, табына,
Келиб джашны аллына,
Башчыбызса, дедиле,
Бий бёркню да бердиле.
Улан, табыб разылыкъ,
Кесине да бек базыб,
Оноу этиб тебреди,
Гвидон бийме мен, деди.

Кюню ёте безиуде,
Джел ойнайды тенгизде,
Джайыб джелпек энлени,
Терк сюреди кемени.

Кемечиле, джыйылыб,
Борбайлары кыйылыб,
Биз таныгъан айрымкан,
Къуралгъанча джангыдан,
Къалай болду сахарлы,
Дейле, къараб арсарлы.
Майна, кёкге тоб атыб,
Болумлулукъ танытыб,
Кёз алмайын быладан,
Къол булгъайла джагъадан.
Тенгизчиле джетгенлей,
Адет къалыб адетлей,
Бий сыйлайды чакъырыб,
Быллай ушакъ бардырыб:
«Не зат сата келдигиз,
Къалайгъасыз энди сиз?»
Кемечиле, къууаныб:
«Биз ауладыкъ дунияны,
Тыйын сата айландыкъ,
Бек кёб затха ойландыкъ.
Энди, джырыб сууланы,
Айрымканны-Буянны
Къаты бла узакъгъа
Атланганбыз биз Шаркъгъа —
Деу Салтанны джерине,
Аны насыб тёрюне»...
Бий айтады, тута къол:
«Мен теджейме иги джол
Хар биринге, хар джаннга,
Менден — салам Салтаннга».

Джслгъа чыгъыб къонакъла,
Кеме, тенгиз къучакъда
Джелпеклерин кенг джайыб,
Ма барады ташайыб.
Гвидон, аны ашыра,
Сагъышларын ышыра,
Эс иеди тенгизге,
Сора — къара сейирге! —
Сууда джюзе бек омакъ,
Кёрюнеди дууадакъ.
«Салам сыйлы уланнга!
Ушаб сен кюн аманнга,
Нек тас этдинг къууатны?» —

Деб сорады къанатлы.
«Кемиреди тансыкълыкъ,
Ол бермейди чырт тынчлыкъ:
Мен атамы билирге,
Къараб аны кёрюрге
Термилеме», — дейди джаш,
Мыдах болуб, ийиб баш.
«Ма олмуду муратынг?
Болуб эки къанатынг,
Кечикме да, уч ары,
Ол кемеге къон барыб».
Алай айтыб, къанатлы
Болду тамам къууатлы,
Ойнаб-кюлюб, кёз ачды,
Аны юсюне суу чачды.
Сора улан, тюрлениб,
Ургъуй болуб, кёллениб,
Къанат къагъыб, дууулдаб,
Учуб барыб, джызылдаб,
Ол кемеге сугъулду —
Бир мюйюшде бугъунду.

Джел урады тохтаусуз.
Кеме, джюзюб чырмаусуз,
Джырыб тенгиз суулань,
Айрымканны-Буяны
Къаты бла озду терк,
Арлакъда уа — сыйлы чек.
Ма джетдиле къууаныб.
Салтан патчах аланы
Бютеу элти къалагъа,
Адетдеча сыйларгъа.
Ол ургъуй да, джызылдаб,
Хар нени да ангылаб,
Учуб кирди акъыртын,
Къараргъа деб джашыртын.
Къараса уа — накъутла
Юсюн-башын бек къутлаб,
Олтурады деу патчах,
Ушакъ эте бек мыдах.
Шапа бла къумашчы,
Бабариха хыйлачы,
Къулакъ ийиб сёзюне,
Къарайдыла кёзюне.

«О джюйюсхан кьонакъла,
 Сингиб тенгиз кьучакъгъа,
 Къайры барыб келдигиз,
 Не тамаша кёрдюгюз?» —
 Дейди патчах, соруулай.
 Кьонакъла да ма былай
 Айтадыла, кьууаныб:
 «Биз ауладыкъ дунияны,
 Кёрюб къайтдыкъ кёб затны,
 Сездик джашау кьууатны.
 Эм сейир а, сен ийнан,
 Айрымканды, айрымкан!
 Анда ёсе бир терек,
 Кьуу-шуу эди тегерек.
 Энди ол джер тюрлениб,
 Чагъыб, джашнаб, гюллениб,
 Кенг кьулачлы шахары
 Керилгенди төрт джары.
 Барды уллу кьаласы,
 Талай накъут клисасы.
 Иеси уа, Гвидон бий,
 Санга бере уллу сый,
 Махтауунгу эсгериб,
 Салам ийди ма бери».
 Салтан патчах, ышарыб:
 «Бек кюсейме мен барыб
 Айрымканны кёрюрге,
 Гвидон бийни билирге».
 Шапа бла кьумашчы,
 Бабариха хыйлачы,
 Сылтау таба хар сёзге,
 Излейдиле иймезге.
 «Анда джокъду сейирлик, —
 Дейди шапа, тирилик, —
 Мен эштгенме бир хапар,
 Сиз белурлай анга зар:
 Бир чегетни ичинде,
 Бир нызыны тюбюнде
 Барды агъач кьоянчыкъ —
 Бош турмагъан бир джанчыкъ.
 Ол, олтуруб табыракъ,
 Кемиреди гагарак.
 Гагаракла бютеулей
 Джылтырайла джилтинлей —

Алтындыла к̄абук̄ла,
Нак̄утдула урлук̄ла».
Сыйлы патчах ийнанды,
Ург̄уй тебди, чамланды —
Шапа к̄ыызг̄а атылды,
Онг̄ к̄ёзюне к̄атылды.
К̄атылг̄аны к̄арышды,
Бары бирден чабышды:
«Тут да, ёлтюр ург̄уйну,
Джызылдауук̄ худжуну...»
Ург̄уйчук̄ а к̄утулду —
Джурту таба угулду.

Бий барады тенгизге.
Сора — к̄ара сейирге! —
Сууда джюзе бек омак̄,
К̄ёрюнеди дуадак̄.
«Салам сыйлы уланнга!
Ушаб сен кюн аманнга,
Нек тас этдинг к̄ууатны?» —
Деб сорады к̄анатлы.
«Эсим кетиб бир затха,
Мен сингнгенме саг̄ышха:
Бир чегетни ичинде,
Бир нызыны тюбюнде
Барды, дейле, к̄юянчык̄ —
Бош турмаг̄ан бир джанчык̄.
Ол, олтуруб табырак̄,
Кемиреди гагарак̄.
Гагаракла бютеулей
Джылтырайла джилтинлей —
Алтындыла к̄абук̄ла,
Нак̄утдула урлук̄ла...
Кертимиди бу хапар?» —
Деб болады джаш арсар.
«Тюздю с̄ёзю дуняны —
Мен билеме к̄юянны.
Саг̄ышланмай, юйге бар,
Мен этерме бир мадар».
Джаш, чыпчык̄г̄а сюйюне,
Атланады юйюне.
Келсе, келсин — арбазын
К̄ууатлайды бир нызы.

Тюбюнде уа кЪоянчыкъ —
Бош турмагъан бир джанчыкъ,
Ол, олтуруб табыракъ,
Кемиреди гагарак.
Къалаб алтын къабукъла,
Джыйыб накъут урлукъла,
Айта бир халкъ джырчыкъны,
Сызгъырады тынчлыкълы.
«Дуадагъым джашасын,
Ол да менлей джашнасын», —
Дейди Гвидон, тюрлениб,
Къууанч табыб, нюрлениб.
Сакъланырлай кЪоянчыкъ,
Бир мияла мекамчыкъ
Салдырады олсагъат,
Иш барырлай аламат:
Хар зат тюше эсебге,
Себеб бола хасебге.
Сый берилсин късяннга,
Хайыр тюшсюн уланнга.

Кюню ёте безиуде,
Джел ойнайды тенгизде,
Джайыб джелпек энлени,
Терк сюреди кемени.
Кёрюнеди айрымкан,
Къараб андан, туурадан,
Энтда кёкге тоб атыб,
Болумлulukъ танытыб,
Къараулла, бириге,
Къол булгъайла кемеге.
Тенгизчиле джетгенлей,
Адет къалыб адетлей,
Бий сыйлайды чакъырыб,
Былай ушакъ бардырыб:
«Не зат сата келдигиз,
Къалайгъасыз энди сиз?»
Кемечиле, къууаныб:
«Биз ауладыкъ дунияны,
Сата дюлдюр атланы,
Кёрдюк сейир затланы.
Энди, джырыб сууланы,
Айрымканны-Буянны
Къаты бла узакъгъа

Атланганбыз биз Шаркъгъа —
Деу Салтанны джерине,
Аны насыб терине».
Бий айтады, тута къол:
«Мен теджейме иги джол
Хар биринге, хар джаннга,
Менден — салам Салтаннга».

Ма къонакъла кетдиле,
Кете, адет этдиле.
Бий а барды тенгизге,
Дуаадагъын кёрюрге.
Кёрюб, айтды къайгъысын,
Тамам кюсей атасын.
Сора чыпчыкъ, суююне,
Суу чачханлай юсюне,
Бий чибиннге бурулду,
Кеме таба джумулду,
Джетиб, анга сугъулду,
Бир мюйюште бугъунду.

Джел урады тохтаусуз,
Кеме, джюзюб чырмаусуз,
Джырыб тенгиз сууланы,
Айрымканны-Буянны
Къаты бла озду терк,
Арлакъда уа — сыйлы чек.
Ма джетдиле къууаныб.
Салтан патчах аланы
Бютеу элтди къалагъа,
Адетдеча сыйларгъа.
Ол чибин да, джызылдаб,
Хар нени да ангылаб,
Учуб кирди акъыртын,
Къараргъа деб джашыртын.
Къараса уа — накъутла
Юсюн-башын бек къутлаб,
Олтурады деу патчах,
Ушакъ эте бек мыдах.
Шапа бла къумашчы,
Бабариха хыйлачы
Турадыла сагъайыб,
Макъалача мынгайыб.

«О джюйюсхан кьонакъла,
Сингиб тенгиз кьучакъгъа,
Къайры барыб келдигиз,
Не тамаша кёрдюгюз?» —
Дейди патчах, соруулай.
Кьонакъла да ма былай
Айтадыла, кьууаныб:
«Биз ауладыкъ дунияны,
Кёрюб къайтдыкъ кёб затны,
Сездик джашау кьууатны.
Эм сейир а, сен ийнан,
Айрымканды, айрымкан.
Кенг кьууаччы шахары
Керилгенди төрт джары,
Джашнайдыла бачхала,
Алтын башлы клисала.
Къаланы уа арбазын
Кьууатлайды бир нызы,
Тюбюнде уа — мекамчыкъ,
Мекамда уа кьоянчыкъ
Кемиреди гагарак, —
Кьууанады халкъ, къараб.
Гагаракла бютеулей
Джылтырайла джилтинлей
Алтындыла кьабукъла,
Накьутдула урлукъла.
Хар гагарак тергелиб,
Хар ким ишге берилиб,
Ачха эте кьабукъдан,
Мынчакъ эте урлукъдан,
Джыядыла хазнаны,
Байындыра казнаны.
Кюпсе болуб, адамла
Ишлейдиле мекамла.
Тамада уа, Гвидон бий,
Санга бере уллу сый,
Махтауунгу эсгериб,
Салам ийди ма бери».
Салтан патчах, ышарыб:
«Бек кюсейме мен барыб
Айрымканны кёрюрге,
Гвидон бийни билирге».
Шапа бла кьумашчы,
Бабариха хыйлачы,

Сылтау таба хар сёзге,
Излейдиле иймезге.
«Къоян... Неди къоянчыкъ? —
Деб башлайды къумашчы. —
Къалаб алтын къабукъла,
Джыйыб накъут урлукъла,
Джырлай эсе къоянчыкъ,
Бир айтчыгъыз сиз ачыкъ,
Къайда анда сейирлик?
Тамаша уа, мен билиб,
Ма бу затды: джел уруб,
Тенгиз, улуб, къутуруб,
Толкъун атыб джагъагъа,
Кюмюш бюркюб ташлагъа,
Кёргюзеди сейир кюч —
Олсагъатлай отуз юч
Тулпар чыгъыб, сафланыб,
Тебрейдиле атланыб...
Бары — бирча сыйюмлю,
Бары — джаухар кийимли,
Деу киши да, Черномор,
Джазыгууна бола къор,
Сакъ къарайды сафлагъа —
Тамадады алагъа».
Ийнанмайын ушакъгъа,
Тынгылайла къонакъла,
Деу патчах а ийнанды.
Чибин тебди, чамланды —
Къумашчыгъа атылды,
Сол кёзюне къатылды,
Къатылгъаны къарышды,
Бары бирден чабышды:
«Тут да, ёлтюр чибинни,
Джызылдауукъ малтинни...»
Чибинчик а къутулду —
Джурту таба угулду.

Бий барады тенгизге,
Сора — къара сейирге! —
Сууда джюзе бек омакъ,
Кёрюнеди дууадакъ.
«Салам сыйлы уланнга!
Ушаб сен кюн аманнга,
Нек тас этдинг къууатны?» —

Деб сорады кьанатлы.
«Барды, дейле, сейирлик,
Бизде аллай игилик
Болса, санаб насыбха,
Сингмез эдим сагъышха.
Айтадыла: джел уруб,
Тенгиз, улуб, кьутуруб,
Толкъун атыб джагъагъа,
Кюмюш бюркюб ташлагъа,
Кёргюзеди сейир кюч —
Олсагъатлай отуз юч
Тулпар чыгъыб, сафланыб,
Тебрейдиле атланыб...
Бары — бирча скойюмлю,
Бары — джаухар кийимли.
Башчылары Черномор,
Джазыууна бола кьор,
Эсеблейди сафланы.
Эх, бир кёрсем аланы...» —
Дейди улан чыпчыкыгъа.
«Сагъышланма сен джукыгъа,
Тюздю сёзю дунияны —
Мен билеме аланы:
Ол тенгизчи деу джашла,
Джууукъларым-кьарнашла,
Сюелирле аллында,
Бар да, сакъла кьалангда».

Бий, кьутулуб сагъышдан,
Кьаласыны башындан
Кьарыгъанлай — джел уруб,
Тенгиз, улуб, кьутуруб,
Кёргюздю да сейир кюч,
Олсагъатлай отуз юч
Тулпар чыгъыб джагъагъа,
Джол тутдула кьалагъа.
Алларында — чал киши,
Бек тириди джюрюшю.
Неди ма бу аламат,
Деб джыйылды джамагъат.
Сора, бийге илешиб,
Былай айтды ол киши:
«Бизни ийди дууадакъ,
Шахарынга болуб сакъ,

Душманладан джакъларгъа,
Тынчлыгъынгы сакъларгъа.
Хар кюн сайын тенгизден
Чыгъарыкъбыз биз бирден
Санга къуллукъ этерге.
Ма энди уа кетерге
Ашыгъабыз тенгизге:
Джарашмайды чырт бизге
Джерни ауур хауасы,
Къатылмасын хатасы».
Айтылгъаннга тюшюне,
Хар ким кетди юйюне.

Кюню ёте безиуде,
Джел ойнайды тенгизде,
Джайыб джелпек энлени,
Терк сюреди кемени.

Кёрюнеди айрымкан,
Къараб андан, туурадан,
Энтда кёкге тоб атыб,
Болумлулукъ танытыб,
Къарауулла, бириге,
Къол булгъайла кемеге.
Тенгизчиле джетгенлей,
Адет къалыб адетлей,
Бий сыйлайды чакъырыб,
Быллай ушакъ бардырыб:
«Не зат сата келдигиз,
Къалайгъасыз энди сиз?»
Кемечиле, къууаныб:
«Биз ауладыкъ дуняны,
Кюмюш, алтын эм болат —
Барын сатдыкъ аламат.
Энди, джырыб сууланы,
Айрымканны-Буянны
Къаты бла узакъгъа
Атланганбыз биз Шаркъгъа —
Деу Салтанны джерине,
Аны насыб тёрюне».
Бий айтады, тута къол:
«Мен теджейме иги джол
Хар биринге, хар джаннга,
Менден — салам Салтаннга».

Мя кьонакъла кетдиле,
Кете, адет этдиле.
Бий барады тенгизге,
Дууадакъны кёрюрге.
Кёрюб, айтды къайгъысын,
Тамам кюсей атасын.
Чыпчыкъ, анга суююне,
Суу чачханлай юсюне,
Энтда бий бир кьуджургъа,
Бир чибиннге-жуужуугъа
Терк огъуна бурулду,
Кеме таба джумулду,
Учуб барыб сугъулду,
Бир мюйюше бугъунду.

Джел урады тохтаусуз.
Кеме, джюзюб чырмаусуз,
Джырыб тенгиз сууланы,
Айрымканны-Буянны
Къаты бла озду терк,
Арлакъда уа — сыйлы чек.
Ма джетдиле кьууаныб.
Салтан патчах аланы
Бютеу элти къалагъа,
Адетдеча сыйларгъа.

Ол жуужуу да, джызылдаб,
Хар нени да ангылаб,
Учуб кирди акъыртын,
Къараргъа деб джашыртын.
Къараса уа — накъутла
Юсюн-башын бек къутлаб,
Олтурады деу патчах,
Ушакъ эте бек мыдах.
Шапа бла кьумашчы,
Бабариха хыйлачы,
Бир зат сакълай хар сёзден,
Ючёу болуб тёрт кёзден
Къарайдыла сымарлаб,
Къулакъ ийиб, тынгылаб.
«О джюйюсхан кьонакъла,
Сингиб тенгиз кьучакъгъа,
Къайры барыб келдигиз,
Не тамаша кёрдюгюз?» —
Дейди патчах, соруулай.

Къонакъла да ма былай
Айтадыла, къууаныб.
«Биз ауладыкъ дунияны,
Кёрюб къайтдыкъ кёб затны,
Сездик джашау къууатны.
Эм сейир а, сен ийнан,
Айрымканды, айрымкан!
Кириб анда сахаргъа,
Кёз джетдирсенг джагъагъа,
Бир джанындан джел уруб,
Тенгиз, улуб, къутуруб,
Кёргюзеди уллу кюч —
Олсагъатлай отуз юч
Тулпар чыгъыб, сафланыб,
Тебрейдиле атланыб
Бий джашагъан къалагъа,
Черноморду алагъа
Тамадалыкъ этиучю,
Сафха тизиб элтиучю.
Бек сакъдыла тулпарла
Ол хурметли сахаргъа —
Сакълайдыла базымлы,
Джукъну этмей ажымлы.
Шахар башчы Гвидон бий,
Санга бере уллу сый,
Махтауунгу эсгериб,
Салам ийди ма бери».
Салтан патчах, ышарыб:
«Бек кюсейме мен барыб
Айрымканны кёрюрге,
Гвидон бийни билирге».
Шапа бла къумашчы,
Ауузларын кенг ачыб,
Турадыла сагъайыб,
Аммачыкъ а, мынгайыб,
Къошулады ушакъгъа:
«Не дейдиле къонакъла?
Сейир тюлдю ол хапар —
Суудан чыгъыб, кёб тулпар
Сакълай эсе къаланы...
Унутдура аланы,
Къууандыра патчахны,
Мен айтайым бир затны:
Ол джанында тенгизни,
Сукъландыра хар кимни,

Ой, джашайды бийче кыыз,
Хар атламы — келбет ыз.
Нюрюн кыоша кюндюзге,
Кыуат бере кечеге,
Ол джюрюйдю джарыта,
Сейирине кыарата:
Джулдузлуду мангылай,
Эшмесинде — джангы ай.
Сёзю — джаннга татыучу,
Шоркыа суулай саркыучу.
Олду керти игилик,
Олду керти сейирлик!»
Ийнанмайын аммагыа,
Тынгылайла адамла,
Деу патчах а ийнанды.
Жуужуу тебди, чамланды —
Сюймесе да сёзлерин,
Аммачыкыны кёзлерин
Аяб, кыонду бурнуна,
Ууун ийди кыанына.
Кёбюб-бишиб алайы,
Чырт тохтатмай хахайын,
Бабариха кыычырды,
Болушлукыгыа чакыырды:
«Тут да, ёлтюр худжуну,
Джызылдауукъ жуужууну!..»
Жуужуучукъ а кыутулду —
Джурту таба угулду.

Бий барады тенгизге.
Сора — кыара сейирге! —
Сууда джюзе бек омакы,
Кёрюнеди дууадакы.
«Салам сыйлы уланнга!
Ушаб сен кюн аманнга,
Нек тас этдинг кыууатны?» —
Деб сорады кыанатлы.
«Юлюш ала джашаудан,
Юйленеди хар улан,
Мен а алкыын, антсызлай,
Айланама джангызлай», —
Дейди улан, ёкюне.
«Ким тюшгенди эсинге?» —
Деб сорады кыыз анга.
«Термилеме бир джаннга...

Барды, дейле, бийче кыыз,
Хар атламы — келбет ыз.
Нюрюн кьоша кюндюзге,
Кьюуат бере кечеге,
Ол джюрюйдю джарыта,
Сейирине кьарата:
Джулдузлуду мангылай,
Эшмесинде — джангы ай.
Сёзю — джаннга татыучу,
Шоркьа суулай саркьыучу...
Кертимиди бу хапар?» —
Деб болады джаш арсар.

«Ийнан анга ажымсыз —
Барды аллай бийче кыыз.
Ол чыдамаз зорлукьгьа,
Ол ушамаз кьоллукьгьа —
Аталмазса чырт кенгнге.
Ол себебден мен сеннге
Юретейим ашхылыкь —
Терс атлама, ашыгьыб.
Юйленирге алланыб,
Сскьюранма, алданыб».
«Огьай, огьай, нюзюрюм
Кьалай кьалыр юзюлюб?
Сокьюранмам, тюнгиюлмем,
Ант этеме кёлюмден.
Керти болуб антыма,
Джерни джети кьатына
Мен барырма ызындан,
Юлюш эте джанымдан», —
Дейди улан, талпына.
Дууадакь да, ахсына,
Сёлешеди кьубулуб,
Эки кёзю джумулуб:
«Бармай алай узакьгьа.
Джууукьдагьын бир джокьла —
Ол бийче кыыз менме, мен.
Бол кьюуанчлы энди сен...»
Алай айгыб, учду ол —
Арлакьчыкьгьа тутду джол.
Таша джерге терк кьонуб,
Андан чыкьды кыыз болуб:
Джулдузлуду мангылай,
Эшмесинде — джангы ай.

Ол джюрюйдю джарыта,
Сейирине кьарата.
Сёзю — джаннга татычу,
Шоркьа суулай саркьычу.
Джаш да, аны ийнакьлаб,
Эркелетиб, кьучакьлаб,
Атланады кьалагьа,
Кёргюзюрге анагьа.
Эрлай келиб, сый бериб,
Ол айтады сёзлерин:
«Аначыгьым, алтыным —
Деу патчахны кьатыны!
Мен сайладым бийчелик,
Юйленирге эркинлик
Бериб, чакьыр юйюнге —
Келин джетер кёлюнге».

Ана, айта тилегин,
Ачыкьлайды кёлдегин:
«Аллах сизни онгдурсун,
Уллу насыб болдурсун».
Сора, кьууанч кюн келиб,
Хурметли бий юйлениб,
Бёлендиле насыбха,
Туудукь сакьлай патчахха.

Кюню ёте безиуде,
Джел ойнайды тенгизде,
Джайыб джелпек энлени,
Терк сюреди кемени.
Кёрюнеди айрымкан.
Кьараб андан, туурадан,
Энтда кёкге тоб атыб,
Болумлулукь танытыб,
Кьарауулла, бириге,
Кьол булгьайла кемеге.
Тенгизчиле джетгенлей,
Адет кьалыб — адетлей,
Бий сыйлайды чакьырыб,
Быллай ушакь бардырыб:
«Не зат сата келдигиз,
Кьалайгьасыз энди сиз?»
Кемечиле, кьууаныб:
«Биз ауладыкь дуняны,

Сакълай сатыу тахсаны,
Кёрдюк сейир затланы.
Энди, джырыб сууланы,
Айрымканны-Буянны
Къаты бла узакъгъа
Атланганбыз биз Шаркъгъа —
Деу Салтанны джерине,
Аны насыб тёрюне».
Бий айтады, тута къол:
«Мен теджейме иги джол
Хар биринге, хар джаннга,
Менден — салам Салтаннга.
Тюбесегиз кесине,
Бир салыгъыз эсине:
Меннге къонакъ болургъа,
Келиб, мында солургъа
Излей эди ол алгъын,
Унутмасын айтханын».
Бий, аланы ашырыб,
Бийчесине ашыгъыб,
Бу джол къалды юйюнде,
Къууанч ойнай кёлюнде.

Джел урады тохтаусуз.
Кеме, джюзюб чырмаусуз,
Джырыб тенгиз сууланы,
Айрымканны-Буянны
Къаты бла озду терк,
Арлакъда уа — сыйлы чек.
Ма джетдиле къууаныб.
Салтан патчах аланы
Чакъырады къалагъа,
Адетдеча сыйларгъа,
Сора, чыгъыб ортагъа,
Олтурады тахтагъа.
Шапа бла къумашчы,
Бабариха хыйлачы,
Бир зат сакълай хар сёзден,
Ючёу болуб тёрт кёзден
Къарайдыла сымарлаб,
Къулакъ ийиб, тынгылаб.
«О джюйюсхан къонакъла,
Сингиб тенгиз къучакъгъа,
Къайры барыб келдигиз,

Не тамаша кёрдюгюз?» —
Дейди патчах, соруулай.
Къонакъла да ма былай
Айтадыла, къууаныб:
«Биз ауладыкъ дуняны,
Кёрюб къайтдыкъ кёб затны
Сездик джашау къууатны.
Эм сейир а, сен ийнан,
Айрымканды, айрымкан!
Кенг къулачлы шахары
Керилгенди төрт джары;
Джашнайдыла бачхала,
Алтын башлы клисала.
Къаланы уа арбазын
Къууатлайды бир нызы.
Тюбюнде уа — межамчыкъ,
Межамда уа — къоянчыкъ.
Ол, зауукъгъа бёлениб,
Джыр айтады юрениб,
Кемиреди гагарак —
Къууанады халкъ, къараб.
Гагаракла бютеулей
Джылтырайла джилтинлей —
Алтындыла къабукъла,
Накъутдула урлукъла.
Бек сыйлайла къоянны...

Ой, дагъыда къаланы
Барды къудрет мухуру:
Тенгиз, улуб, къутуруб,
Толкъун атыб джагъагъа,
Кюмюш бюркуюб ташлагъа,
Кёргюзеди сейир кюч —
Олсагъатлай отуз юч
Тулпар чыгъыб, сафланыб,
Тебрейдиле атланыб
Бий джашагъан къалагъа,
Черноморду алагъа
Тамадалыкъ этиучю,
Сафха тизиб элтиучю.
Бек сакъдыла тулпарла,
Ол хурметли сахаргъа —
Сакълайдыла базымлы,
Джукъну этмей ажымлы.
Бийни барды бийчеси —

Дуу джанады хар неси.
Нюрюн кьоша кюндюзге,
Кьюуат бере кечеге,
Ол джюрюйдю джарыта,
Сейирине кьарата:
Джулдузлуду мангылай,
Эшмесинде — джангы ай.
Шахар башчы Гвидон бий,
Санга бере уллу сый,
Махтауунгу эсгериб,
Салам ийди ма бери.
Кесинге да, патчахха,
Ол этеди гурушха,
Бир кёзюуде, бир чакьда
Келмейсе деб кьонакьгьа.

Сора патчах кёлленди —
Атланыргьа тебреди.
Шапа бла кьумашчы,
Бабариха хыйлачы,
Сылтау таба хар сёзге,
Изледиле иймезге.
Ёзге сыйлы деу Салтан,
Айтханларын этмей сан:
«Башчыгьызгьа, патчахха,
Неле, неле дейсиз, ха?
Атланабыз», — деб тебди,
Эшик ачыб, терк кетди.

Кишен сала тёзюмге,
Бий кьарайды тенгизге.
Толкьунла да, айта джыр,
Шууулдайла бек сабыр.
Кёк тенгизни кенгинде —
Кёк кюзгюню юсюнде —
Шош толкьунла джёблей,
Тизилишиб кемеле,
Ма келеди деу Салтан —
Бий толады кьууанчдан:
«Кьарачыгьыз алагьа —
Атам бизни кьалагьа
Джууукьлашды», — деб айта,
Бийчесин да сагьайта,
Тамам кюсей атасын,

Къучакълайды анасын.
Ма, джелпекле тюзеле,
Тохтайдыла кемеле.
Алыб быргъы кёзлюкле,
Айта ашхы тилекле,
Гвидон кёрюб патчахны,
Ол да эслеб бий джашны
Турадыла ышанчлы,
Сакълагъанча къууанчны.
Шапа бла къумашчы,
Бабариха хыйлачы,
Сейирсине хар затха,
Къарайдыла бу джуртха.
Сора, тобла атылыб,
Къонгураула къагъылыб,
Бий барады тенгизге,
Къонакълагъа тюберге.
Тюбеб, сезиб хыйсабны,
Сыйлы Салтан патчахны,
Къумашчыны, шапаны,
Бабариха амманы
Чакъырады къалагъа,
Джукъ да айтмай алагъа.

Хошкелдилик айтылды —
Къабакъ эшик ачылды.
О къудрет сейир кюч —
Кенг майданда отуз юч
Тулпар, ариу сафланыб,
Сакълайдыла къаланы.
Келгенлеге бола къор,
Ышарады Черномор.
Къаланы уа арбазын
Къууатлайды бир нызы.
Сейир агъач къоянчыкъ
Джыр айтады бек ачыкъ.
Ма, олтуруб табыракъ,
Кемиреди гагарак.
Накъутланы, булджуна,
Ол къуяды хурджуннга.
Джая алтын къабукъну,
Баджарады къуллукъну.
Майна бийни бийчеси —
Дуу джанады хар неси:

Джулдузлуду мангылай,
Эшмесинде — джангы ай.
Биле кеси багъасын,
Сыйлы къайын анасын
Келтиреди патчахха,
Сора — къара насыбха! —
Салтан, аны терк таныб,
Джыламсыраб, къууаныб,
Сёлешеди ийнакълаб.
Тансыкълайды, къучакълаб
Бий уланын, келинин,
Эркелете хар бирин.
Бираздан а, олтуруб,
Тепсилени толтуруб,
Башладыла къууанчны.
Шапа бла къумашчы,
Бабариха хыйлачы,
Кёз туурадан терк къачыб,
Тас болдула бугъунуб.
Ёзге ала къутулуб
Кеталмайын къалдыла:
Табыб, соруу алдыла.
Сора ол юч бедишлик
Тиледиле кечмеклик.
Салтан, бузмэй къууанчын,
Халаллыгъы джол ачыб,
Бошлаб ийди аланы —
Ол терсейген джанланы.
Ма кюн батды, ташайды,
Патчах, гартыб, тынчайды.
Мен да болдум къууанчда,
Зауукъ этдим джубанчда,
Сыра ичдим, бал ичдим,
Сынгар мыйыкъ джибитдим.

Җатчахны ёлген
кызы бла джети
ту.нарны юсюнден таурух

Джол керегин алыб кьолгъа,
Чыкъды патчах узакъ джолгъа.
Санай кюнюн-кечесин,
Юйде кьалды бийчеси.
Хаман сакълай суйген эрин,
Сакълай тангдан кечге дери,
Къозгъай джюрек безлерин,
Ол къаматды кёзлерин.
Джукъ кёрюнмей онгда-солда,
Боран ойнай тюзде-къолда,
Къызыу джауа, джабалакъ
Кийиндирди джерни акъ.
Кёз алмайын бийче джолдан,
Тогъуз ай да ётдю джылдан,
Аллах бериб саугъагъа,
Къызчыкъ тууду анагъа.
Сора кече, танг да ата,
Къайтыб келди патчах ата
Юйлерине къууанчха,
Къызчыгъыиа джубанчха.
Ёзге, тамам тансыкъ болуб,
Ауруу тийиб, терен солуб,
Бийче къуджур тюрленди —
Къууангандан джан берди.
Патчах анга бушуу ёте,
Ма ол халда заман ёте,
Аман тюшча бир джылдан
Къатын алды джангыдан.

Бу бийче да — бек сейирлик,
Саны десенг — субай, мийик:
Кёб къызланы такъылы,

Барды кефи, акъылы,
Езге ёчдю ёпкелерге,
Керексизге ёнгелерге.
Бир кюзгюдю ышанчы —
Хар кюндеги джубанчы.
Ол саугъасы — аламаты —
Кёргюзеди сейир шартын:
Иесине илеше,
Сый береди, сёлеше.
Джангыз къалыб бёлмесинде,
Кесин кёре кюзгюсюнде,
Бийче, болуб къошакълы,
Ма башлады ушакъны.
Ышарылды, былай сора:
«Кюзгю, джаным, менден сора
Кимди джерде къолайлы,
Эм суююмлю, чырайлы?»
Терк берилди джууаб анга:
«Джангыз сенсе, ийнан манга,
Бу дуняда къолайлы,
Эм суююмлю, чырайлы».
Кеси кесин багъалатыб,
Кукаланды патчах къатын —
Ары-бери бурулду,
Келинчикча къубулду.
Ёхтемлене, сейирсине,
Махтау салды кюзгюсюне,
Бек къууанды санына,
Чырайына-къанына.

Патчах къыз да, чагъа-джашнай,
Анасына бир бек ушай,
Болду нюрлю, къууатлы,
Тамам ариу сыфатлы.
Кёзюнг тоймаз анга къараб:
Бети — чыммакъ, къашы — къара...
Суюгени да — кёбден баш,
Елисей деб патчах джаш.
Келечи да шып деб джетди,
Къызгъа патчах берне этди —
Джети уллу сахарны,
Кёб къаланы, фатарны.

Бийче, тебрей тенглерине,
Сорду зынг-зынг джёнгерине:
«Ма менмеми кьолайлы,
Эм суююмлю, чырайлы?»
Ол да айтды быллай сёзле:
«Бек ариуса сен да, ёзге
Патчах кыызды кьолайлы,
Эм суююмлю, чырайлы».
Эштгенлей а аллай джууаб,
Къатын, тебиб, кьол джануулаб,
Кюзгюсюне керилди —
Гурушхагъа берилди:
«Ах, генезир, ах, мияла,
Билмейсе да сен уяла...
Неле-неле дединг сен? —
Ол болалмаз меннге тенг.
Аначыгъы, кьарны чыгъа,
Къарай эди кьарлы джолгъа, —
Джокъ эсе да акъылы,
Андан болур акълыгъы...
Сау дуняда излеб къара,
Джокъду ариу менден сора,
Айтчы энди сен керти —
Къайда быллай келбети?»
Кюзгюсю да, эрлай къараб,
Анга берди быллай джууаб:
«Патчах кыызды кьолайлы,
Эм суююмлю, чырайлы».
Къатын, дженгил кьобуб ёрге,
Кюзгюню да быргъаб джерге,
Чернавканы чакъыртыб,
Буйрукъ берди джашыртын:
«Патчах кызыны элт чегетге,
Анда байла бир терекге,
Ёлсюн алай термиле —
Ашасынла бёрюле».

Ол джумушчу не этсин анга, —
Патчах къатын буюргъаннга:
Толтурайым буйрукъну,
Деб бойсунду, буюкъду.
Чегет таба алыб кетди,
Джукъ айтмайын, узакъ элтди.
Бир ышанны ангылай,

Къыз джалынды ма былай:
«Джокъду менде чыртда терслик,
Этчи, джаным, сен игилик —
Бошла да кет, сау къалсам,
Патчах джашха баралсам,
Унутмазма этгенинги —
Байламайын кетгенинги».
Ол да, этиб адамлыкъ,
Анга берди азатлыкъ:
Бошлаб, эрлай юйге къайтды,
Къатыннга да былай айтды:
«Элтдим къалын чегетге,
Байлаб келдим терекге,
Ычхынмазлай чынарладан,
Бууулгъанды чыналадан —
Джанууарла ашарла,
Кёб къыйнамай бошарла».

Тас болгъанлай къызы алай,
Бушуу эте, джылай-джылай,
Патчах кюйдю-эриди,
Елисей да термилди.
Ол, аллахдан тилек тилеб,
Сюйген къызын излерге деб,
Саут алыб къолуна,
Таукел чыкъды джолуна.

Патчах къыз а чегетледе,
Къоркъа-бугъа кёлеккеден,
Кёб айланды, ёкюндю...
Сора бир юй кёрюндю.
Къызны эслеб олсагъатлай,
Чабыб келиб, къуйрукъ булгъай,
Бир ит анга илешди,
Тансыкъларгъа кюрешди.
Ит ызындан ойнаб чаба,
Къыз атланды эшик таба.
Эштдирмейин чыкъыртын,
Тутду сабдан акъыртын.
Тёзмегенча къол тийгеннге,
Терк ачылды эшик кеннге.
Юй ичинде — берекет,
Саут-саба, харакет,
Столу, печи, кюйюзлери,

Полда ала кийизлери —
Аламатды хар неси.
Кимди экен иеси?
Эшта, болур бир огъурлу,
Бир акъыллы, бир болумлу.
Къыз, айланыб тегерек,
Джарашдырды юй керек.
Сора, эрлай джагъыб отну,
Рахат болуб, сезиб чотну,
Ол солургъа изледи —
Печ башына ёрледи.

Кюн ортада, таууш эте,
Босагъаны дюнгюрдете,
Бир геджебле кирдиле —
Джангылыкъны кёрдюле.
Джетиси да — алауганла,
Бир мыйыкълы пелиуанла.
Уууртлары къызара,
Къарайдыла ышара.
«Кимди экен бу къайгъыргъан —
Юйню былай джарашдыргъан?» —
Деди бири аланы,
Кенгиге джайыб къолланы.
«Кимсе, бизден джашырылгъан? —
Джийиргенме ашыбыздан.
Сен къарт эсенг — ортагъа
Чыкъ да, санал атагъа.
Улан эсенг — махтау сеннге! —
Биз санарбыз сыйлы тенгиге.
Къарт къатынма, деб келсенг,
Ана, дербиз биз бирден.
Къыз эсенг да — эгеч этиб,
Сый берирбиз эркелетиб.
Аккыл болмай чыкъ бизге —
Чакъырабыз тепсиге».

Сора, тюшюб печ башындан,
Чыгъалмайын джунчуу халдан,
Къыз агъарды-къызарды,
Амалсыздан ышарды.
«Юйге сормай киргениме,
Чакъырылмай келгениме
Уялама», — деди ол,
Джюреклеге таба джол.

Кёрюнеди хар несинден,
Танылады халисинден —
Болгъанлыкъгъа тынгысыз,
Патчах къызды ажымсыз.
Джашла, эрлай тепси къураб,
Патчах къызгъа эрке къараб,
Алгъыш сёзле айтдыла,
Чагъырчыкъ да тартдыла.
Къыз а, ичмей чыртда чагъыр,
Бир локъумну алыб сабыр,
Ауузланды кесекчик,
Сора, тилеб кечмеклик,
Билдирди да арыгъанын,
Олсагъатлай джашла аны
Бир бёлмеге элтдиле,
Сен тынчай, деб кетдиле.

Озадыла кюнле къызыу,
Патчахны уа нюрлю къызы
Кечинеди зауукъда —
Гёджебледе кьонакъда.
Танг атханлай, джашла бирден
Чыгъадыла омакъ юйден —
Ууда бираз булджургъа,
Бабуш-кийик уругъа;
Неда джауну чиркитирге —
Мындан кери джюрютюрге,
Неда, башын чортлатыб,
Къояр ючюн къаушагыб.
Хар кюнлери алай ёте,
Къыз да юйде джумуш эте,
Джашайдыла къууанчлы,
Зауукълу эм джубанчлы.

Къызыны суйюб тулпар джашла,
Бир огъурлу тангда башлаб,
Ачыкъ айта сёзлерин,
Билдирдиле кёллерин:
«Бирден келдик бюгюн санга —
Сен кыйналма биз айтханнга:
Кёрдюк сенден игилик —
Этиб турдунг эгечлик.
Ёзге, сени тамам суюе,
Джети джюрек отда куюе.

Биз болгъанбыз армаулу,
Этмей бизни чырмаулу,
Арабызны, шо, бир айыр,
Бек тилейбиз, шо, бир къайгъыр:
Аллах ючюн таб да джол —
Бирибизге бийче бол.
Эгеч бол сен бирсилеге,
Ашыкъма да огъай дерге,
Бол да тамам ангылы,
Джууаб къайтар тынгылы».
Къыз да айтды, ёрге туруб:
«Алдай эсем, Аллах уруб,
Мен гирешиб къалайым,
Къара кёсеу болайым —
Бирчаласыз манга бютеу,
Барынга да — минг бюсюреу:
Буду сизге тилегим,
Ёзге мени джюрегим
Бирилибди къуру анга —
Елисей деб бир уланнга.
Олду мени муратым —
Чырт бузулмаз бу антым».

Джашла кесек мычыдыла —
Джелкелерин къашыдыла.
Сора айтды тамада,
Бери чыгъыб арадан:
«Кечир, эгеч, гёджеблени,
Къыйнамазбыз энди сени,
Болсун быллай кесамат —
Чырт айтылмаз аллай зат».
Къыз, кечмеклик сёзюн айтыб,
Гёджебле да, багъалатыб,
Аны арагъа алдыла —
Бек шох джашай къалдыла.

Ёге ана, кетмей дерти,
Тынгы бермей терс иннети,
Патчах къызгъа зарлана,
Тура турду чамлана.
Бир кюн а ол, бираз джарыб:
«Кюзгючюгюм, — деди, барыб, —
Ашхы болсун, ой, кюнюнг,
Узун болсун ёмюрюнг.

Джюрегиме салмай джара,
Тюзюн бир айт, менден сора
Кимди джерде кьолайлы,
Эм суйюмлю, чырайлы?»
Алай соруб, кьошакъланды,
Кукаланыб омакъланды.
Кюзгю, кюрюб хыйсабны,
Берди быллай джууабны:
«Сен ариуса, джокъду дауум,
Езге, болмай чырт алдауум,
Билдирейим мен тюзюн —
Тынгыларгъа таб тюзюм,
Кек чегетни ортасында,
Джети джашны арасында
Биягъынлай бек джашнай,
Ала бла шох джашай,
Кечинеди эм кьолайлы,
Эсленеди хар неден —
Джер юсюнде эм чырайлы.
Суйюмлюдю ол сенден».

Патчах къатын ачыуланды,
Чернавкагъа джакууланды:
«Сен от бла ойнадың —
Мени халек алдадың.
Ма энди уа, ары чабыб,
Ол чегетде излеб табыб,
Бошамасанг сен андан —
Тюнгол кеси джанынгдан».

Патчах къыз а, джюню тарай,
Терезеден джолгъа къарай,
Башлагъанлай джырчыкъны,
Самыр бузду тынчыкъны.
Къараса уа, эшик ачыб —
Сиреледи садакъачы,
Кесин итден кьоруулай,
Бир затланы мурулдай.
«Мен чыгъайым бусагъатдан, —
Деди къыз да босагъадан, —
Итни тыйыб керейим,
Санга бир джукъ берейим».
Аммачыкъ а, этиб хахай,
Ашыкъдыра, айтды быллай:
«Ой, джыртады этими,

Дженгил кыыста итинги...»
Кыыз, болмайын чыртда тентек,
Кыолуна да алыб ётмек,
Терк атланды берирге,
Сора — къара сейирге! —
Ит, иймейин аны ары,
Чаркъ-чуркъ эте азаулары,
Юрдю тамам къадалыб,
Тюз бетине аралыб.
«Кёремисе, юре-чаба,
Джибермейди сени таба», —
Деб, кыычыра сескекли,
Кыыз силдеди ётмекни.
Амма, эрлай тутуб аны,
Мычымайын, бир алманы
Атды кыызгъа саугъагъа —
Ит а кирди къаугъагъа:
Къоркъар кибики андан адам,
Ачыуланды, тебди тамам,
Ёрге-ёрге секирди,
Джукъ айтханча джекирди.
«Тура-туруб, бир эриксенг,
Бу алманы къабыб кёрсенг,
Джаратырса татыуун —
Чыгъарырса махтауун», —
Деб аммачыкъ эрлай кетди,
Самыр чабыб кыызгъа джетди.
Биягъынлай къадалды —
Тюз кёзюне аралды.
«Ат алманы», — деген кибики,
Бир тахсаны билген кибики,
Бек тиледи-джылады,
Кыыз а башын сылады.

«Ёггюр Кыушчукъ, джат да тынчай», —
Деб фатаргъа кирди ойнай.
Кыылыч салыб эшикге,
Энтда сингди ол ишге.
Энтда джюню тарай-тарай,
Алмачыкъгъа къарай-къарай,
Сейирлигин эследи,
Эрикгенден эснеди.
Алмачыкъ а — бир тамаша,
Тапхагъа да бек джараша,
Ичи толуб бал суудан,

Кёз алдайды ариудан.
Алтынчады ариулугъу,
Кёрюннюкдю хар урлугъу,
Кюннге тутуб къарасанг —
Эрирчады ол, къабсанг.
Къызда тёзюм тауусулуб,
Келе-келе аууз сууу,
Къолгъа алыб кёгетин,
Кесек къабды ёретин.
Олсагъатлай тентиреди,
Бютеу саны титиреди,
Салындыра къолланы,
Полгъа атды алманы.
Эки кёзю джабылдыла —
Борбайлары кыйылдыла,
Сора, болуб бек онгуз,
Джерге ауду солуусуз.

Гёджебле уа, уудан къайта,
Бир-бирине хапар айта,
Джолну «къысха» этдиле —
Юйге бек терк джетдиле.
Ит, чыкъды да алларына,
Къатылырча халларына,
Улуду эм къансыды,
Джылагъанча сынсыды.
«Нек этеди бу джан былай?
Эй, чотубуз тюлдю къолай,
Ашыгъайыкъ», — дедиле,
Эрлай юйге кирдиле.
Алларында юйге кириб,
Ит алмагъа чабды юрюб,
Аны къабыб джыгъылды —
Эки кёзю джабылды.
Толу эди алма уудан...
Джазыкъ ит да, къабыб андан,
Кеси кесин ёлтюрдю —
Эсни къызгъа бёлдюрдю.
Джашла, къызны ёлгенине,
Бек кыйнала, бек ёкюне,
Туурасына чёкдюле —
Бирден тилек этдиле.
Асыраргъа тебретиле,
Езге бир зат эследиле:

Кетмегенди къуагы —
Нюр тегеди сыфаты.
Ол, джукъугъа кирген кибик,
Сейир тюшле кёрген кибик,
Ма турады алгъынлай,
Чырайлылай, ариулай.
Джашла бираз къууандыла,
Къобса уа, деб ышандыла,
Юч кюн сакълаб турдула —
Бек ажымсыз болдула.
Сора, анга джандет теджеб,
Мияладан къабыр ишлеб,
Бирден алыб кетдиле —
Бир дорбуннга элтдиле.
Анда уруб багъанала,
Мыдах бола, тагъалана,
Ёрге тагъа, къабырын
Кёлтюрдюле акъырын.
Терк огъуна буруу этиб,
Тёгерегин бек бегитиб,
Сый бердиле, ийиб баш.
Былай айтды бир къарнаш:
«Джетдирсе да зорлукъ къолун,
Джандетгеди сени джолунг,
Джарсысанг да джерингде —
Рахат джукъла кёрюнде.
Эгечгеча, тёрню къоя,
Сюйгенинге турдукъ аяб.
Чыкъмай къалыб сен эрге,
Нёгер болдунг бу кёрге».

Ол кюн иги хапар излеб,
Патчах къатын, темирчилеб,
Кесин тута юлгюге,
Къарады да кюзгюге,
Кукаланды, былай сора:
«Айтчы, джаным, менден сора
Кимди джерде къолайлы,
Эм суююмлю, чырайлы?»
Къатын алай къошакълана,
Кюзгю айтды, мыдахлана:
«Сенсе джерде къолайлы,
Эм суююмлю, чырайлы».

Сюйген кызын излей-излей,
Патчах улан — деу Елисей —
Бек кёб джерни аулады,
Табалмайын джылады.
Бек кёблеге соруб кёрдю,
Кёб адамны эсин бёлдю —
Бири болду хапарсыз,
Бирси болду ангысыз...
Сора, тамам тюнгюлгенден,
Хапар излеб кёрдю кюнден:
«Бизни джарыкъ нюрюбюз,
Джылыу берген кюнюбюз,
Джыл узуну къарай кёкден,
Барыбызны сен мийикден
Кёрюученсе хар чакъда,
Биз турсакъ да узакъда.
Болур кибик джаннга сууаб,
Сорууума берчи джууаб:
Кёрмедингми патчах кызы —
Къоймадымы ол бир ыз?
Багъалыды тамам меинге —
Сайлагъанма джашау тенгнге».
Кюн, ойната кёзлерин,
Айтды джууаб сёзлерин:
«Кёрмегенме чыртда аны.
Эшта, чыкыгъан болур джаны...
Айдан изле бир мадар —
Энди андан сор хапар».

Сора улан, эте сагыш,
Сакълаб туруб бек ашыгыш,
Кечегиде кёрюб ай,
Анга сорду ма былай:
«Айым, айым, джарыкъ айым,
Сенсе тенгим, сенсе дайым:
Чыгыучанса нюр төге,
Къууат сала кечеге.
Адетинги бек джарата,
Чууакъ кёкню бек джарыта,
Къарайдыла джулдузла,
Бары сенден къубула...
Кёрмедингми кечегиде
Патчах кызыны сен бир джерде?
Сюйгенимди ол мени...»

Ай, джарыта тюзлени:
«Къарнашчыгъым, огъай-огъай,
Мен турсам да къарагъанлай,
Аулсам да дуняны,
Эслемедим чырт аны.
Мен чыкъмагъан кёзюуледе
Чегетледе эм тюзледе
Кирген болур бир джерге...
Хапар сорчу сен джелге.
Ол биледи хар бир затны —
Мыдах этмез патчах джашны.
Анга ашыкъ, анга бар —
Табарыкъды ол мадар».

Тин кирди да Елисейге,
Чабыб барыб, айтды джелге:
«Ол джел, базыб кесинге,
Къарыуунга-кючюнге,
Хаман талпыб, умутланыб,
Сен сюресе булутланы,
Ойнатаса толкъунну,
Ийиресе букъуну.
Юркмей-букъмай банха затдан,
Къоркъуучанса сен Аллахдан...
Кёрмедингми патчах къыз —
Къоймадымы ол бир ыз?
Багъалыды тамам меннге —
Сайлагъанма джашау тенгнге...»
Джел, къайгъырыб ол джашха,
Былай айтды джууабха:
«Мийик тауну этегинде,
Бир дорбунну теренинде,
Багъанала урулуб,
Сынджырлада къурулуб,
Ары, бери сабыр-сабыр
Чайкъалады, ой, бир къабыр.
Ары джокъду сокъмакъ, ыз, —
Ма андады патчах къыз».
Алай айтыб, джел да кетди.
Улан, джылаб, сыйыт этди.
Ол шау джерге атланды —
Бир кёрюрге борчланды.
Бара-барыб, кёрдю тауну,
Кёрдю анда шош джашауну,

Дорбунну да эследи,
Эрлай ары тебреди.
Киргенлей а, улан анда
Аз-буз кёрдю къарангыда:
Багъанала урулуб,
Сынджырлада къурулуб,
Ары, бери сабыр-сабыр
Чайкъалады, ой, бир къабыр.
Ичинде уа — патчах къыз.
Олду, олду ажымсыз...
Сынджырлагъа кесин ура,
Джаш джылады, бек къутура,
Сора, къабыр чачылыб,
Ичи бери ачылыб,
Ол патчах къыз, ёрге къобуб,
Былай айтды, терен солуб:
«Къалай къаты джукъладым,
Ой, къалай кёб сакъладым...»
Улан, анга мыллык атыб,
Къолгъа алыб, багъалатыб,
Синге татлы ушакъгъа,
Терк чыгъарды джарыкъгъа.
Сейирсине сыртха-къолгъа,
Атландыла къууанч джолгъа —
Къыз табылды, табылды,
Деб хапар да джайылды.

Ол биягъы ёге ана,
Бир зат эте, бош джубана,
Кесин тута юлгюге,
Былай сорду кюзгюге:
«Ма менмеми эм къолайлы,
Эм суйюмлю, эм чырайлы?»
Кюзгю, кёре хыйсабны,
Терк къайтарды джууабны:
«Дауум джокъду чыртда сёзге,
Бек ариуса сен да, ёзге
Патчах къызды къолайлы,
Эм суйюмлю, чырайлы».
Къатын, кесин алындырыб,
Кюзгюсюн да терк сындырыб,
Юйден атды мыллыгын...
Сора, тюбег къызлыгъы,
Ой, агъарды, ой, кёгерди —

Зарлангандан джан да берди.
Аны эрлай басдырыб,
Ол дунягъа ашырыб,
Айтыб бютеу Эресейге,
Патчах къыз бла Элисейге
Той-неках да этдиле —
Кёллерине джетдиле.
Зауукъ этдим мен да тойда,
Болмаса да башха файдам.
Сыра ичдим, бал ичдим,
Сынгар мыйыкъ джибитдим.

Б агъыр
атлы

Сууну кѣуу-шуу джагъасында
Ол сирелиб терен сагъышда,
Узакъ кѣарайды. Аллында
Суу кенг джайылыб, бир кѣайыкъ
Джюзед сууну толкъунунда.
Мекямчыкъла анда-мында,
Джарлы финли кечиниучю
Батмакъ, мырды джагъалада.
Тубандан чыкъмагъан кюнню
Таягъы ѳтмеген чегетле
Шууулдайла тѳгерекде.
Буду сагъышы кѳлюнде:
— Мындан кѳоркъуу джугъар шведге,
Уллукеѳ хоншугъа ачыугъа
Шахар орнатырбыз мында.
Табигъат кеси былайда
Буюрады Европагъа
Кенг терезе ачаргъа, —
Деб кетгенди сагъышха.
— Аякъ тирербиз бу джагъада,
Таймаз кибиѳ ѳмюрде,
Былайы бла кѳб кѳралдан
Джол салышыб деу кемеле
Кѳонакъ болуб келирле, —
Керилирбиз эркинликде.
Джюз джыл озду да арадан,
Бу джаш шахар ѳзгерди,
Кѳраллагъа тамашагъа
Чегет, батмакъ арасындан
ѳрге чыгъыб, деу сюелди.
Чабакъчы фин бурун мында
Аман бла кечингенди,

Бу батмакълы джагъаладан
Суугъа кърмакъ силдегенди.
Былайлары тиллендиле,
Къалала бла кешенеле
Тизилишиб, сюелдиле.
Кёб джуртладан кёб кемеле
Бери келе тебретиле.
Таш кынына тюшдю Нева,
Ишлендиле кърч кёпюрле,
Анча къадар айрымканын
Кёк бачхала кючледиле.
Джангы патчах къатын алса,
Эскини къатыны сынганча,
Къарт Москваны мутхуз этди
Джаш Петроград нюр джаннганча.
Сюеме сени, Петроград,
Ариу, сынлы кърарамынгы,
Ехтем саркъгъан Неваны.
Бегитилген джагъаланы
Ариу чоюн эшмелерин,
Шош, шыкъртсыз кечелерин.
Мен кесими юйчюгюмде,
Тейри джарыкъны нюрюнде
Къалкъыгъан деулени кёбюсюн,
Адмиратей юйню джитисин
Бек ачыкъ, туура кёреме,
Кечелени къралдысы
Алтын кёкге сингинчи,
Кюндюз киби джарытады
Тейри джарыкъ эригинчи.
Кечеге джарым сагъат
Бёлюб, бир тангны орнуна
Экинчи танг ашыгъады.
Сюеме, Нева, джагъангда
Чаналаны баргъанларын,
Уюб, бузлагъан хауаны,
Джашла кършбаш болгъан джерде
Зынг-зынг бокал тауушланы.
Пунша нюрча джарытханын,
Марс тюзюню кърыйнагъанын,
Сау аскерни ойнагъанын.
Джаяуланы, атлыланы,
Чексиз улду тамашаны.
Тизгинледе саф-саф келген

Байракъланы кѳумачларын,
Кѳб урушлада тешилген
Джез бѳрклени джылтырауларын.
Патчахыма улан тууса,
Аскерибиз джауун хорлаб,
Джутум байрамын кѳураса,
Нева кѳырыб акѳ бузларын,
Тѳнгеретиб толкѳунларын,
Сезиб джаз джууукѳ болгѳанын,
Тенгиз табагѳа башланса,
Сюеме ара сахарны
Тарх-турхларын, лахорларын.
Петроград, ѳс, джашна,
Эресейча деу бол эм кѳат,
Фин толкѳуну унутсун
Сени джесир этиучюсюн.
Кесин киршеб бѳлмесин
Уллу Петрну джукѳусун.
Ол заманны кѳыяматын
Джурт сакѳлайды эсинде.
Мыдах болса да хапарым,
Болгѳаныча хар барын
Айтыб башлайма мен сизге.

БИРИНЧИ БАШЫ

Петроград мутхуз кѳлдеди,
Ноябрь салкѳын юпкюреди,
Нева сууу орнунда,
Ауругѳанча орундукѳда,
Ары бери силкинеди,
Бурууларын сынаб, тинте,
Толкѳунлана, шош келеди.
Джангур ойнаб терезеде,
Джел улуйду тохтамаздан,
Джаш Евгений юйюне
Кѳайтыб келди кѳонакѳлыкѳдан.
Джашха ол ат аталыбды,
Да бу атха эртдерекден
Кѳаламым да ууланыбды.
Тукѳум керек тюлдю джашха,
Озгѳан джыллада бу атха
Карамазин танг тюзелсе да.

Ат бек кѣбно эскертсе да,
Бизни эндиги адамла
Аны эсден ташлабдыла.
Онглуладан джаякъларакъ,
Барны, джокъну унутаракъ,
Ол Коломнада джашайды,
Кеси тынчлыгъын сакълайды,
Иши да баргъа ушайды.
Евгений юйге къайтды да,
Ол тешилиб джатды да,
Бек кѣб турду кѣз кысалмай,
Къайгъыладан баш алалмай.
Не сагъышы барды аны?
Джарлылыкъда кыйналгъаны,
Адамлыкъ да, намыс да
Азаб бла табылгъаны.
Бек боллукъ эди аллах аны
Акъыл, ачха бла да
Андан эркин къолларгъа.
Акъыл, насыб да джашауларын
Джокъмудула къуршагъанла,
Азмыды башы андан кем,
Андан зауукълу джашагъанла.
«Эки джыл ишлейме, — дейди, —
Бу кюн аман да не излейди?
Нева къобуб кетген болур,
Кѣпюрлерин элтген болур.
Талай кюннге Параша бла
Арабызны бѣлген болур», —
Деб Евгений салпынланды,
Поэт кибик сагъышланды.
Юленирмем? Нек болмайды?
Къыйын тиер, къайгъырмайды,
Хайыр, джашма, бард борбайым,
Кече, кюн да урунайым.
Параша бла джашарма мен,
Кечинмеклик къурарма мен.
Тѣзалсам бир-эки джылны.
Табарма бир шош орунну.
Сабийлени да, юйню да
Парашагъа къоярма мен.
Алай эте мюлк къурарбыз,
Айырылмайын джашарбыз.
Кѣмерле балала ёлсек,

Десе да, инджиую кёлюнде
Джелни кьаты улугъанын,
Кьаты джауум терезени
Хаман кьагъыб тургъанын
Джаш Евгений онгсунмайды.
Ол сагъышдан кёз кьысхынчы
Аууру кетди кечени,
Джанауал кюн шыб деб джетди
Ызындан тынгысыз кечени.
Кьыямат кюн. Нева уяныб,
Боран иймей, толкьунланыб,
Суу аны бла демлешалмай,
Тохтагъанды саркьалмайын.
Танг атаргъа джагъала
Кьобхан суу илгизлик этген
Адамладан толгъандыла,
Кёзле суугъа кьатхандыла.
Богъаздан джел хыны бола,
Суу саркьалмайын аллына,
Кьайнаб тебреди ызына.
Нева, кьайта, толкьунлана,
Айрымкан кьоймайын джута,
Кьазан кибик кьайнаб туура,
Ушаб кьутургъан джаныуаргъа,
Бошланды бу джаш сахаргъа.
Миллет кьачыб толкьунладан,
Кьуу-шуу бслду хар бир орам.
Суу басады подвалланы
Кьобарады бурууланы.
Петрополь да кьалкьыб сууда,
Айланады бата, чыгъа.
Суу джайылды джаш сахаргъа,
Ол сугъулду хар кьалайгъа,
Кьайыкь бла уруб алыб,
Терезелени кьобара.
Элтеди хапчюкню, кьурукъларын
Кюпселени хазналарын,
Джарлыланы быстырларын,
Кеси ойгъан кёпюрлени.
Кёрледен чыкьгъан обала
Джюзедиле орамлада.
Халкь аллахны бу ишине
Титиреб, кьоркьду кесине.
Ашарыкь кьоймай элтди суу, —

Къайтарыргъа къайда къарыу?
Эресейге махтау бла
Кърал башчылыкъ этген Петр
Олтуруб, бушуу кючлеб,
Къыйынлыкъгъа мадар излеб,
«Эй аллахны къудретине
Патчах къарыу эталмаз», — деб,
Кёлге айланыб майданла
Ары саркъадыла орам суула,
Болуб уллу къобанла.
Ушады патчах кешене
Бушуулукъну мюйюшюне.
Суу кёбеди, ёседи ёрге,
Шахар айланады кёлге.
Суу къуршагъан межямындан
Патчах сабыр буюрады:
Бир къыйырдан бир къыйыргъа,
Джууукъ, узакъ орамлагъа
Джетедиле ийнаралла,
Тамам алджаб, эм эс ташлаб
Бата тургъан адамланы
Къутхарадыла ала.
Петр атлы ол майданда,
Джангы юйню къыйырында
Мийик снаданы башында,
Шын турушуб аякълары
Эски аслан болгъан джерде,
Мермер асланны юсюнде,
Атлы кибик таб джарашыб,
Бёрксюз, къоллары къарышыб,
Джаш Евгений олтургъанды,
Бети кетиб, сын къатханды.
Тюз тюбюнден джетиб келген
Толкъунланы лахорларын
Джангур бетин джуудургъанын,
Боран ачы улугъанын,
Таб бёркю да къорагъанын
Алджагъандан эскермейди.
Къобхан сууну толкъунлары
Къобуб, урадыла бери
Кёзю чыракъ баргъанды,
Ол къайгъыргъан башха джанды.
Боран улуб, юпкюреди,
Сау юйлени келтиреди.

Тюнгюлген кёзле чыракъ барыб,
Тирелгендиле бир затха,
Таула киби къантарылыб,
Ерге уралла толкъунла.
Джел улуб, хар зат джюзеди,
Къудрет аллах, майна, анда
Толкъунлагъа джууукълукъда,
Фин богъазны туурасында,
Эски буруу, бир тал терек.
Осал юйчюк, кеси эрек,
Андады анасы бла Параша.
Бу тюшмюдю, кертимиди?
Джашау да тюшча бошмуду?
Болурму аллахым кеси
Джерге этген селекеси?
Евгений, хыйны этилгенча,
Мермер ташха бегингенча,
Суудан ёзгени кёрмейди.
Къол къарышыб, тюшелмейди.
Мийикликде къымсыз болуб,
Евгенийге сыртын буруб,
Багъыр атлы олтургъанды,
Къобхан суудан мийик чыгъыб,
Къолун кенгнге узатханды.

ЭКИНЧИ БАШЫ

Ауур солуб, оюб, къырыб,
Къутургъандан болуб сылыт,
Ауур солуб, сюб, къырыб,
Къутургъандан болуб сылыт,
Артха туракълады Нева.
Къууанганча этгенине,
Тонагъанын чача, тёге,
Аманлыкъчыла ма былай,
Элге кириб, уруб, союб,
Эл сыйыт, сарнаудан толуб,
Тонуулары ауур болуб,
Тонуучула юйлерине
Чача, тёге къачхан киби,
Суу сахарны бошатады.
Суу таркъайыб, джол ачылыб,

Джаш Евгений бек ашыгъыш,
Къоркъа, умут джукълана,
Келди салыб сау ызына.
Тюбюнден от этилгенча,
Хорлаб, кёл кенгдиргенча,
Боркъулдайдыла толкъунла,
Тазаланмай кёмюгюнден
Суу солуйду теренинден.
Сууда къайыкъчыны кёрюб,
Арт уруш тюзден къачхан кибик,
Чабды, бир зат табхан кибик.
Ол къычырды къайыкъчыгъа,
Къайыкъчы да джунчугъандан,
Толкъунлада бата, чыгъа,
Кёмюлюрге аздан къала,
Сёз салмайын эки шайгъа
Ёгдюрлюкдю къутургъан суудан.
Евгений бла къайыкъчы,
Батаргъа аздан къала,
Кюрешиб толкъунла бла
Кючден джетдиле джагъагъа.
Тамам безиб джанындан,
Хариб Евгений таныялмады
Ариу таныучу орамын
Хар зат джер бла тенг болгъандан.
Бир юй къорагъанды орнундан,
Бири къыйсыкъ, бири батханды.
Сермешгенча аскерле,
Джатадыла кёб ёлюкле.
Бушууу кечимсиз къыйнаб,
Джазыууна джууаб берлик
Джабыкъкъ письмогъа ашыкъгъанча
Юйню излейди гузабалаб.
Фин богъазы алайды,
Сора юй а, юй къайдады?
Бир къайтады, бир келеди.
Юй нек джокъду, ий, бу неди?
Ма ол ораммыды бу энди? —
Деб джаш алджай тебрегенди.
Мекям къалмаздан оюлгъанды,
Суу тумалаб къоратханды.
Джукъ къалмаздан хар зат бирден
Болгъанчады тюз джер бла тенг.
Бугъунчакъ ойнагъанча юйле

Мында урушханча аскерле.
Сора джаш Евгений аралды,
Эси тайыб, тыкъсыб къалды.
Юй орун бу эди, — дейди, —
Неди бу? — деб шарт излейди.
Ол бир зат да айырмаздан
Къарайды хаман джангыдан.
Былайы эди къызны юйю,
Былайы уа — калитка эшиги.
Юй къайдады? Суу элтген болур, —
Деб, оюму къалтыратады,
Бир кетеди, бир къайтады.
Кеси жеси бла сёлешеди,
Мангылайын къагъыб шап деб,
Ха-ха-ха, деб кюлдю эркинлеб.
Титиреген бу сахаргъа
Кече джабыу джайгъанында,
Не олтурмай, не джукъламай,
Халкъ болгъанны сюздю тохтамай.
Булутланы артларындан
Мийик чыгъыб кюн къарады,
Тюненеги джанауалны
Ышанларын тумалады.
Хар зат къайтыб орнуна,
Бёленлишиб бушуууна,
Халкъ джюрюйдю. Оноучула,
Къызыу чыгъа юйлеринден.
Барадыла ишлерине,
Къоранч тюшсе да Невадан.
Даулар акъылда хоншудан.
Ачадыла кюпселе да
Суу тонагъан подвалларын.
Ташыйдыла къайыкъъланы,
Халкъ чекген къыйынлыкъланы
Аллах кеси суйген джан,
Хвостов эрлай кюуге салыб,
Джырлайды къычырыб, таралыб.
Хариб Евгенийни сорсанг,
Ачыуун кёлтюралмады,
Суу таууш бла борандан
Башы къысыб ауругъандан,
Ол бир джерде къоналмады,
Бушуу, ачыу талагъандан.
Ыйыкъ озду, ай озду,

Ауруу тюшча къаныккъъандан,
Ол патарын джокъламады.
Юй худжу къалгъанында,
Болджалы да озгъанында,
Джарлы джырчы къонду анда.
Джаш къоратмайын хабджюгюн,
Харам этиб дуняны,
Къоймайды калак джюрюуюн.
Узатхан болса, къабады,
Кечинмеги пристадады.
Таш атышыб къоймайдыла,
Орамда камсык сабийле.
Кёб тиедиле сыртына
Файэтончу къайиш къамчиле.
Не ючюн десенг, джол къалсын деб,
Ол аз кёб да къайгъырмайды,
Бушуу алджатыб, басыб,
Танытмайды дунясын.
Не адам, не джаныуар тюлдю,
Не инсанча джашамайды,
Неда ёлюб къорамайды.
Джайдан къачха дженнген чакъда,
Джукълаб эди ол пристаньда.
Сакълагъанча тилекчиле
Гыбыр сюдлени алларын
Уруб джалайды толкъун
Пристанны басыхчларын.
Джауум эм джел ёхтемлениб,
Шашхын уянады илгениб.
Кенгде къарауул кыгырады,
Боран бла сёлешгенча,
Евгений эркин атлайды,
Азабы эсге тюшгенча.
Джунчугъандан эси кетиб,
Сымарлады тегерегин.
Илгизлик сингиб джанына,
Евгений таб барыб тюртюлгенди
Юйню таш багъанасына.
Мийик юйню тюз юсюнде,
Сын турушубду эки аслан,
Онг кьолун узатыб кенгнге,
Бурууну юсюнде
Багыр атлыны баргъаны
Танылады бек кенгден.

Ол суу басхан джерни таныб,
Шаркъ деб ангысы уяныб,
Келди акъылы орнуна,
Джанууарлача былайларын
Толкъунланы басханларын,
Юй башында асланланы,
Багъыр атлыны баргъанын.
Таныды энчи иннети бла
Бу шахарны орнатханны,
Петрну, багъырдан сынын
Бек къоркъунчлуду тюрсюню,
Не сагъыш кючлебди кёлюн?
— Ехтем атлы къайры джортаса?
Бир айтчы, къайда тохтарса!
Да ётгюр патчах, сенсе да
Джуртну кёкге чыгъаргъан,
Терек тайыб къая эринде,
Эресейни шын тургъузгъан.
Джарлы шашхын айланады
Атлыны тегерегине,
Джер джарымын бийлегенни
Сакъ къарайды тюрсюнюне.
Кёкюрегин къайгъы талаб,
Кёзлерин да ачыу аулаб,
Джюрегинде от къайнайды,
Ётгюр сынны туурасында,
Ачыуну ачысында
Ёлюм къара хахайлайды.
«Кёргюзюрме санга, тохта», —
Деб кычырыб, эм титиреб,
Ёлюм къара къачханды,
Ашыкъмайын, бек акъырын
Хыны патчах бет тюрсюнюн
Анга бургъанча таныгъанды.
Ай тунакы джарытханлай,
Къолун алгъа узатханлай,
Къуу-шуу майданны джанындан,
Шыбылача туякъ тауушлу
Багъыр атлы ызындан
Танга дери къууалады.
Хариб шашхын сау кечени
Къуугъандан къутулалмады.
Энди былайы бла озгъан сайын,
Джашны бети агъаргъаны

Эсленеди анча сайын
Джыйырылыб, джунчугъаны.
Сеbeb излеb инджиуоне,
Къолун салыб джюрегине,
Джаякъларакъ ётюченди,
Къолгъа алыб эски бёркюн,
Кёзюн джерге тиреученди.
Кёк тенгизде айрымканчыкъ,
Кимге да ачыкъ кёрюнеди
Кечиге барыб ары
Чабакъчы ашын биширеди.
Къуллукъчу да бир бирледе
Келиученди бош кюнледе.
Бек къуу-шууду хар зат анда,
Джукъ ёсмейди айрымканда.
Къутургъан суу ары элтиб
Бир юйчюкню къантаргъанды,
Сууда ёсген кёкен кибик
Юйчюк кеси чончайгъанды.
Ичи бошед, босагъада
Ол шашхынны таныдыла,
Юйчюкню уа къайыкъ бла
Чачыб, ариу ташыдыла,
Шашхынны ёлюгюн да
Адетдеча басдырдыла.

БАШЛАР

БАШЛАРЫ

Салтан патчахны, аны махтаулу тулпар джашы Салтан улу бла.
Г'нидон бийни эмда сейирлик бийче кызыны-дууадакны юсюнден
таурух. *Джаубаланы Хусей кёчюргенди*) 3

Патчахны ёлген кызы бла джети Тулпарны юсюнден таурух.
(*Джаубаланы X. бла Байрамгзулланы A. кёчюргендиле.*) 30

Багыр атлы (*Байрамгзулланы Алибек кёчюргенди.*) 46

Биринчи башы 49

Экинчи башы 53

1921-22-жылдагы кыргыздардын кыргызстанга келиши жана
Ташкентте кыргыздардын жашоо-турмушунун кыскача сүрөттөлүшү
Ташкентте кыргыздардын жашоо-турмушунун кыскача сүрөттөлүшү
Ташкентте кыргыздардын жашоо-турмушунун кыскача сүрөттөлүшү

Кыргыздардын кыргызстанга келиши жана
Ташкентте кыргыздардын жашоо-турмушунун кыскача сүрөттөлүшү
Ташкентте кыргыздардын жашоо-турмушунун кыскача сүрөттөлүшү

Кыргыздардын кыргызстанга келиши жана
Ташкентте кыргыздардын жашоо-турмушунун кыскача сүрөттөлүшү
Ташкентте кыргыздардын жашоо-турмушунун кыскача сүрөттөлүшү

А. С. ПУШКИН

МЕДНЫЙ ВСАДНИК

Две сказки и одна поэма

На карачаевском языке

Редактор **А. И. Кубанов**

Художник **А. Н. Капнинов**

Художественный редактор **М. М. Папшова**

Технический редактор **М. М. Дышева**

Корректор **Р. И. Джубуева**

ИБ 2718

Сдано в набор 26.03.91. Подписано в печать 15.11.91.

Формат 60x84¹/₁₆. Бумага типографская № 1.

Гарнитура «Школьная». Печать высокая.

Усл. п. л. 3,5. Усл. кр.-отт. 3,8. Уч.-изд. л. 3,3.

Тираж 5000 экз. Заказ № 1566. Цена 20 коп.

Ставропольское книжное издательство

Карачаево-Черкесское отделение

357100, г. Черкесск, пл. Кирова, 23. Дом печати

Карачаево-Черкесское полиграфобъединение,

357100. Черкесск, Первомайская, 47.